

איש חי
רב פעלים
רודף צדקה וחסד
ר'
משה שניצר
ז"ל
ב"ר מנחם מנדל ז"ל
תנצב"ה

מאורות הדף היומי

עלון שבועי ללומדי "הדף היומי"

בית המדרש דחסידי סוכטשוב בני-ברוק
כולל דחסידי סוכטשוב
כולל "סנה משה"
ע"ש הרה"ח ר' משה יצחק זיסר ז"ל
בית מדרש
למגידי שיעור "דף היומי"
חתימת סופר 3 ת.ד. 471 ב"ב טל. 5775333-03

האשה
החשובה ורודפת
צדקה וחסד
מרת
ורדה שניצר
ע"ה
ב"ר מאיר ז"ל
תנצב"ה

י"ל ע"י ביהמ"ד למגידי שיעור "דף היומי" בראשות הגר"ד קובלסקי שליט"א וע"י קרן ברכה ומוטי זיסר

גליון מס' 833

מסכת כתובות צ"ז - ק"ג ♦ אבות ו', ח' - כלים א', א'

בס"ד, כ"א אייר תשע"ה

השבוע בגליון

- ♦ האם אפשר להתחייב לתת?
- ♦ המתחייב לתת בעתיד חפץ, מורה שאינו מתכוון באמת
- ♦ כיצד נטמא רבי שמעאל כהן גדול לרבן שמעון בן גמליאל?
- ♦ התשיאי כמת מצווה
- ♦ ביטולה של כתובת בנין דכרין

- ♦ התבייש ושלח את פתרונו התשבץ על שם השכן...
- ♦ רווח שניתן לשליח - למי שייך?
- ♦ 'קעסט' ללא הגבלת זמן
- ♦ התחייבות אינה פגה בהשתנות התנאים
- ♦ 'תנאים אחרונים' על מה ולמה?

דבר העורך

עיסקה שכזו

רבים הם המעשיות, האגדות והמשלים על נוכלים ערמוניים שהפילו ברשתם תמימים ופקחים כאחד. המשל שלפנינו הוא מן המשובחים שבהם, בו מעורבים סוחר, נוכל ופסיכולוג.

תוסט בחליפת עסקים מהודרת הוא ירד בזריזות מן המרכבה בטרם זו עצרה כליל, ובעוד העגלון מנווט את סוסיו לעצירה מוחלטת, כבר עמד ונחן ענק יהלומים.

המוכר לא הביט בו יותר מפעם אחת. רבים עמדו, רבים בחנו, רבים לטשו עיניים, אך איש עדיין לא קנה. "ענק יהלומים שכזה קונים פעם ביוכל", הדגיש בפניו אביו, מייסד העסק, לפני שהלך לעולמו. "תציב אותו בחנות כדי להגביר את הפיתוי בלב הקונה, כך הוא יקנה יהלומון אחד קטנטן, והיה זה שכרך".

הלקוח נעץ עיניים חדות בענק ובמוכר לסירוגין, ולא חדל עד שהמוכר נפנה אליו.

- מדוע אין תג מחיר על הענק?

- אין מחיר...

- בכל זאת...

- כשתרצה לקנות, נדבר.

- אני רוצה.

- כמה כסף יש לך?

- זה לא העניין.

המוכר בחן את הלקוח בעיניים שחדשנות וחמדנות שימשו בהן בערבוביה. אם הוא דובר אמת, זו עשויה להיות עסקת חייו. אם לא - לפחות יקנה 'יהלומון'.

- מי אתה?

- **אותי** איןך מכיר, אך על אבי דאי שמעת, פרופסור... **המוכר** הנהן בראשו. שמו של הפרופסור, מומחה להפרעות נפשיות, נישא בהערצה בפי כל.

- **אבי** שלח אותי כדי לקנות לכלתי את התכשיט היקר ביותר. הוא טוען שזה יכול להוות בסיס לחיי נישואין מאושרים.

דף צח/ב רבי יוסי אומר חולקין

התבייש ושלח את פתרונו התשבץ על שם השכן...

מעשה ביהודי שמצא לעצמו תחביב בפתרון חידות ותשבצים. בתוך תוכו היה גא בכישוריו שהביאוהו עד הלום, אך בפני אחרים בוש לחשוף את תחביבו. קורה.

באחת הפעמים בהן פתר תשבץ מסובך, צדה את עינו שורה בולטת בתחתית הדף המבשרת על פרס יוקרתי שיוגרל בין הפותרים נכונה. זה זמן רב כבר חשק במוצר שהובטח והחליט כי זאת הפעם ישתתף בהגרלה. אך הוא לא היה מסוגל לחשוב על כך שבעוד שבועיים שמו יתנוסס על גבי העיתון כזוכה בפרס לפתרון תשבץ... כמומחה לפתרונות הוא הגה רעיון מעניין - בשם השולח הוא רשם את שמו של שכנו... והשכן זכה.

השכן הכיר מקרוב את אפיו של פותר התשבצים והבין מיד את שאירע ובינו לבין עצמו חשב, כי לפחות זכה בפרס נאה. ברם, פותר התשבצים תבע לקבל לידי את הפרס שהרי הוא הוא שפתר את התשבץ.

הבה נפתח את גמרתנו.

רווח שניתן לשליח - למי שייך? סוגייתנו דנה ברווח שהגיע לידי שליח. ראובן שלח את שמעון לרכוש עבורו דבר-מה והמוכר נתן לשליח תוספת בנדיבות לבו. למי שייכת התוספת? הגמרא מביאה את דעת רבי יוסי שהשליח והמשלח חולקים ביניהם בתוספת. מה טעם? נחלקו ראשונים בדבר. רש"י (ד"ה שיש) מפרש, כי מפני שיש ספק למי התכוון המוכר לתת את התוספת, עליהם לחלוק בה, ועמו הסכים הרמב"ן (בשו"ת המיוחסות סימן ס'). אולם הרי"ף (נז/ב מדפי הרי"ף) והרא"ש (פרק י"א סימן ט"ו) נימקו הלכה זו בתקנת חכמים מיוחדת; שורת הדין קובעת שהתוספת שייכת לשליח בלבד, אך מאחר שסוף סוף רווח זה נתגלגל לידי על ידי כספו של המשלח, תקנו חז"ל שיחלוק בו עם המשלח.

ההבדל בין הנימוקים מניב השלכה הלכתית ברורה: אם המוכר אמר מפורשות כי תוספת זו מיועדת לשליח. לפי רש"י ודאי שרק הוא יטלנה, שהרי במקרה זה אין כל ספק. אולם, לפי הרי"ף והרא"ש עדיין על השליח לחלוק עם המשלח בתוספת, כי באמצעות כספו היא התגלגלה לידי (ר"ן כאן, ומובא בסמ"ע ובש"ך סימן קפ"ב סעיף ו').

הכל מודים כי כאשר המוכר אמר מפורשות כי התוספת מיועדת עבור המשלח, אין השליח זוכה במאום (קצות החושן שם ס"ק ז').

צעילוי נשמת

מרת **לאה עמאר** ע"ה
בת רחל ע"ה
נלב"ע כ"ו באייר תש"ע
תנצב"ה
הונצחה ע"י בני המשפחה שיחיו

צעילוי נשמת

מרת **תמר איטה ברלינר** ע"ה
ב"ר יעקב ז"ל
נלב"ע כ"ג באייר תשנ"ז
תנצב"ה
הונצחה ע"י המשפחה שיחיו

צעילוי נשמת

הרב **בן ציון פיגלסון** ז"ל
ב"ר משה הלוי ז"ל
נלב"ע כ"ג באייר תשל"ה
ריבץ תורה לעדרים בישיבת ת"א
תנצב"ה
הונצח ע"י ילדיו שיחיו

לעילוי נשמת

מרת **חיה מובשובסקי** ע"ה ב"ר זלמן ז"ל
נלב"ע כ"א באייר תשמ"ט **תנצב"ה**
הונצחה ע"י המשפחה שיחיו

נר ה' נשמת אדם

מעטה, לכאורה, אין כל צדק בטענת השכן שהפרס ניתן על שמו, מפני שוודאי כוונת עורכי ההגללה לזכות את הפרס לפותר התשבץ, ואין בנמצא תקנת חכמים המקנה חלק ברווח לאדם שהשתמשו בשמו, כי אם לאדם שנשלח על ידי בעל המעות.

עם זאת, בספר 'אביאסף', לאחד מראשוני אשכנז נאמר [ספר זה אינו מצוי בידינו כיום, אך הוא מצוטט בידי הראשונים, במרכזי ובהגהות אשרי בסוגייתנו], כי חכמים תקנו שהשליח והמשלח יחלקו בתוספת מפני שסוף סוף רווח זה בא על ידי שניהם ואנו אומרים כי מזל שניהם גרם לה (ועיין בקצות החושן שם ס"ק ח' מה שביאר על פי זה). לאור סברא זו יש מקום לדון, שמכיוון ששמו של השכן הוא זה שעלה בגורל, הרי שאף מזלו גרם לזכייה ועל שני השכנים לחלוק בה.

[עם זאת יותר מסתבר כי אין אומרים 'מזלו גרם' אלא כאשר עשה מעשה בפועל או שישנה הוכחה ששמו היה גם גורם לזכייה זו. במקרה שלפנינו השכן לא עשה דבר, ושמו בלבד נכרך בזכייה, ואין לחדש ולומר שמזלו גרם. משפטי התורה חלק א' סימן ס"ז].

דף קא/ב הנושא את האשה ופסקה עמו

'קעסט' ללא הגבלת זמן

"יש אומרים, דהמקבל עליו לזון חבירו סתם, כל ימי חייו או כל זמן שצריך משמע". הלכה זו מביאים הבית יוסף (אהע"ז סימן ק"ד) והרמ"א (ח"מ סימן סימן סעיף ג) בשם הראשונים.

הש"ך (ח"מ שם ס"ק ט"ו) והסמ"ע (שם ס"ק ט"ו) מסבירים כי כוונת הדברים היא, שאם אדם התחייב לזון את חבירו ואותה שעה היה חבירו זקוק לסיוע, הרי ההתחייבות תקפה רק כל עוד חבירו אכן נזקק לבריות ואינו יכול להתפרנס מכספו. ברם, אם התחייבות זו נעשתה בשעה שחבירו היה יכול לפרנס את עצמו, הרי היא תקפה לעולם [הסמ"ע מסיים "וצריך עיון", אם זו אכן כוונתם].

התחייבות אינה פגה בהשתנות התנאים: ה"ט"ז (ח"מ שם) תמה על אתר, הן פסק הלכה זה סותר למשנה מפורשת! השבוע אנו למדים: "הנושא את האשה ופסקה עמו כדי שיזון את בתה חמש שנים - חייב לזונה חמש שנים. ניסת, הבעל נותן לה מזונות והן נותנים לה דמי מזונות". מדובר על אשה שנישאת בזיווג שני ולה בת מנישואיה הקודמים. בהסכם הנישואין בעלה התחייב לזון את בתה למשך חמש שנים ובתוך תקופה זו הבת התחתנה וכלכלתה כבר מוטלת על בעלה. בכל זאת פוסקת המשנה כי היא תוסיף לקבל דמי כלכלה גם מבעל אמה! הרי לנו התחייבות שנעשתה בעת שהבת היתה זקוקה לפרנסה מאחרים, ובכל זאת התחייבות זו אינה פגה לאחר שנישאה ופרנסתה הוטלה על בעלה!

ה"ט"ז נותר ב"צריך עיון", אולם המגיה לט"ז, הלא הוא החכם צבי שהגיה את ספרו וכתב הערות לכל ארכו, מיישב תמיהה זו בשני דרכים, כלהלן.

ההבדל בין התחייבות לתקופה קצובה להתחייבות בלתי מוגבלת: יש להבדיל בין אדם שהתחייב לזון את הזולת לתקופה קצובה, לבין אדם שהתחייב לזונו כל ימי חייו. הדעת נותנת, כי התחייבות לתקופה קצובה אינה מותנית במצבו הכלכלי של המקבל, כי לו רצה המתחייב להגביל את התחייבותו ולהתנותה במצבו של המקבל, היה עליו לומר זאת. משלא עשה כך, תקפה התחייבותו לאורך כל התקופה. ברם, כאשר אדם מתחייב לזון את חבירו לכל ימי חייו, אדרבה, סביר להניח שאין כוונתו לפרנסו כל חייו גם אם יעשיר וירבה ממון, ואנו אומדים בדעתו כי כוונתו היתה לזונו כל חייו בתנאי שהלה יזדקק לכך.

ההבדל בין התחייבות שמקורה בהסכם להתחייבות גרידא: הבדל נוסף קיים בין המקרים, והוא, שיש להבחין בין התחייבות ממונית שמקורה בהסכם בין שני צדדים, לבין התחייבות ממונית שכל עיקרה נתינה לזולת. משנתנו עוסקת בהסכם שבין שני אנשים, בין הבעל לבין אשתו, היא מוכנה להנשא לו בתנאי שיתחייב כך וכך. התחייבות ממונית זו אינה מותנית במאום, כפי שהחייב כסף לחבירו אינו נפטור מתשלום אם חבירו העשיר. ברם, כאשר אדם מתחייב לחבירו לזונו בלא קבלת תמורה כל שהיא, אלא בנדיבות לבו הוא מתחייב לדבר, ניתן לקבוע את גבולות ההתחייבות על פי אמדן דעת, שלא התכוון לממן את חבירו אם הלה מסוגל לפרנס את עצמו [החכם צבי כותב בסוף דבריו, כי גם החילוק הראשון לבדו נכון להלכה].

דף קב/ב הן הן הדברים הנקנים באמירה

'תנאים אחרונים' על מה ולמה?

בעת שנערך שידוך, נהוג לכתוב 'תנאים' בהם הצדדים כותבים את התחייבויותיהם הממוניות זה לזה. מתברר כי יש שנהגו לכתוב את ה'תנאים' פעמיים! פעם אחת בעת סיכום השידוך ופעם נוספת סמוך לחופה, הללו היו מכונים 'תנאים ראשונים' ו'תנאים אחרונים'.

כפל זה על שום מה?

האם אפשר להתחייב 'לתת'? כבר הרמ"א נזקק לכך (ח"מ סימן רמ"ה ואהע"ז סימן נ"א) והוא מבאר, כי בעת השידוך נוסח התנאים הוא שהצדדים מתחייבים לתת כך וכך. התחייבות זו מעורערת

- אבא שלך צודק מאד, הסכים המוכר בכל נפשו. חבל שאחרים לא חושבים כך.
- תבוא איתי להראות לו את הענק?
- בשמחה.

המוכר הגיף את החנות, ובחפזו אף לא הפך על פניו השלט "תכף אשוב", והזדרז בעקבות הלקוח. עתה כבר קיננה בו גם סקרנות. מימיו לא פגש את הפרופסור המדופלם, זו הזדמנות פז להציג לפניו שאלות אחדות שהטרידו את מנוחתו.
- **המתן** כאן בטרקלין, אכנס לאבי ואראה לו את הענק ואחר כך נסגור עסקה.
הוא חכך את ידיו בהנאה, לגם כוס חמין ששפת לו אחד הפקידים, וחכך את ידיו בעלצבות-מה, כשעוון האורלוגין תקתק.

לאחר עשרים דקות הוא מצא את עצמו יושב על הספה המפורסמת מול זוגיותיו המעוגלות של הפרופסור, משל אמרו: העולם-עגלגל-היום-למטה-מחר-למעלה.

- **הכסף**, פלט הסוחר. מרוב מבוכה הוא לא מצא מילה אחרת לפתוח בה.

הפרופסור תלה בו מבט רחימאי כאומר: עוד-

תצא-מזה, ושאל "מתי זה התחיל?"
- **לפני** שעה קלה הבן שלך הופיע אצלי בחנות ואמר שהוא רוצה לקנות...!

- **אני** מוכן לעזור לך. אלווה אותך בכל המשעולים, מפותלים ומשורגים ככל שיהיו. אך עליך להיות פתוח עימי. מתי התחלת לדמיין שיש לי בן ושמכרת לו ענק יהלומים?

דמו אזל. מחשבותיו עצרו.
עסקת חייו.

יחד ישבו הפרופסור הנבון והסוחר האומלל וניסו להבין "מתי זה התחיל". איך אירע שהנוכל הצליח להערים על הפרופסור ולספר לו כי הוא יביא לטיפולו אדם המדמיין כי הוא סוחר יהלומים שמכר לו ענק, ולתת לנוכל לחמוק מדלת צדדית כדי להמלט מהטרדותיו...!

★ ★ ★

זהו רק משל, דוגמה, זעיר מזעיר, לתחושה שעלול לחוש מי שגילה כי כל חייו הוא היה הנוכל של עצמו... עמל במקום הלא נכון.

המעוניין לזכות את הרבים בסיפור מעניין, או בעובדה מרתקת שניתן ללמוד מהם מוסר השכל, מוזמן לפנות למערכת מאורות הדף היומי, ואנו נפרסם זאת בע"ה בטור זה. כתובתנו: ת.ד. 471 בני ברק. ספק: 03-570-67-93 דוא"ר: mendelson@meorot.co.il

ברכת התורה, העורך

פנינים

דף צח/ב תוד"ה אמר רב פפא וכו' שאל רבי יעקב ישראל את רבינו תם

האמנם שני שמות?

אם בזמננו מצויים רבים שלהם שני שמות ויותר, הרי שלא נודע הדבר בימים קדמונים, ואין אנו מכירים כמעט מי מהראשונים שלו שני שמות (להוציא אלה שנקראו בשם בן שתי מילים כמו 'יום טוב').

יוצא מן הכלל הוא רבי יעקב ישראל הנזכר כאן בתוספות. יש מערערים שאף הוא שמו היה יעקב בלבד, ונתנה גם ישראל על מנת שלא יוחלף באחרים ששמן יעקב. ואכן באחת מתשובותיו הוא חותם יעקב בר יוסף ישראל (ראה בספר הישר, חלק השו"ת, סימן נ"ג הערה ב' וסימן נ"ד הערה א').

דף קג/א אמר להן אל תספדוני בעיריית

לא להקטין

ביארו מגידי מיישרים:

אל תספדוני במקומות קטנים, לפני אנשים קטנים, אל תורידו את דמותי למושיגים של קטנות...

דף קג/א ולא נהייתי אפילו באצבע קטנה

תורה והנאות אינן הולכות יחד

אמר על כך המהר"ל דיסקין: הלא פסוק מפורש הוא: "טוב לי כי עוניתי - למען אלמד חוקך"...

אף הוא ביאר שלכן ניתנה תורה למשה רק לאחר ארבעים יום, שגאז מרוחק היה דיו מהעולם הזה והנאותי (השרף מבריסק, 461).

יש לזכור שהמדובר על רבי ישמעאל בן אלישע **כהן גדול**. כאן עולה תמיהה רבת: כיצד זה נטמא רבי ישמעאל כהן הגדול לרבן שמעון בן גמליאל?

שאלה זו שהטרידה רבים (ראה הר צבי יו"ד סימן רפ"ב, משנה הלכות חלק ג' סימן קכ"ז ועוד ועוד) זכתה לישובים אחדים.

רבי ישמעאל כבר נטמא: יש שכתבו שרבן שמעון בן גמליאל ורבי ישמעאל בן אלישע היו תחת קורת גג אחת, כך שבין כך ובין כך היה רבי ישמעאל עם המת באותו אוהל וכבר נטמא בטומאת מת ואין תוספת טומאה בכך שנגע אחר כך במת עצמו ולפיכך אין איסור בדבר.

הכל קרוביו של הנשיא: ההפלאה בסוגייתנו כתב ליישב כי במסכת פסחים (עא) מבואר שכאשר נשיא מת מותר לכל להיטמא לו, שהכל **קרווביו** ואף כהנים.

נשים נא לב, כי השוואת הנשיא לדין 'קרובים', מותירה אדם אחד מחוץ להיתר ולחובה להיטמא לנשיא, הלא הוא... כהן גדול שאינו רשאי להיטמא לקרוביו הוא, ואם כך, לכאורה גם לנשיא אינו רשאי להיטמא! ככל הנראה בעל הפלאה הבין כי השוואת הגמרא בין ההיתר להיטמא לנשיא לבין ההיתר להיטמא לקרובים אינו בדווקא, אלא באופן כללי ביקשה הגמרא להבהיר שהכל רשאים להיטמא לנשיא.

הנשיא כמת מצווה: אכן, הרמב"ם (הלכות אבל פרק ג' הלכה י') אינו מטעים את ההיתר להיטמא לנשיא בכך שהכל קרוביו, אלא בנוסח אחר: "נשיא שמת הכל מטמאין לו, אפילו כהנים; **עשאוהו כמת מצוה** לכל מפני שהכל חייבים בכבודו". מקור ברור לדברים הוא האמור כאן בסוגייתנו שביום שמת רבי בטלה כהונה, וכדברי רבינו חיים כהן בתוספות, שהכל מטמאין לו, וכאמור בירושלמי.

חידוש גדול מונח בדברים, שאפילו **כהן גדול**, האסור בטומאת קרובים, מותר להיטמא לנשיא, שכן, כהגדרת הרמב"ם, 'עשאוהו כמת מצוה'. אילו היה נחשב רק כקרוב, לא היה כהן גדול מטמא לו, מה גם שכהן אינו נטמא לקרובו אלא כשגופו שלם ולא כבמקרה דידן שנכרת ראשו של רבן שמעון בן גמליאל [ועי' קר"א מ"ק כב/א שאכן סובר שכהן גדול אינו מטמא לנשיא].

יש שהעירו גם שאף על פי שהכל חייבים להיטמא לכבוד הנשיא, אין כהן גדול חייב להיטמא לכבודו, וממילא אסור לו הדבר (שו"ת דבר יהושע חלק ב' סימן קכ"ב, ע"ש עוד).

נטמא משום פיקוח נפש: ישוב מעניין אחר הציע הגרש"ז אויערברך זצ"ל: כיוון שרבי ישמעאל עצמו עומד היה להריגה, הרי שבטומאה זו התעכבה הריגתו בידי הצוררים, שהמתינו שיסיים את קינתו על רשב"ג, ונמצא מציל חיי שעה בטומאת מת שמוותר הדבר... (מוריה קמ"ד עמוד מ"ח).

ביטולה של כתובת בנין דכרין

כפי שלמדנו בעבר וכפי שאנו לומדים בסוגיות אלו, חז"ל תקנו את "כתובת בנין דכרין". לאמר: נדונייתה של האשה ודמי כתובתה יירשו יוצאי חלציה בלבד ולא כל בני בעלה. טעם הדבר, מפני שאבות שהשיאו את בנותיהן נמנעו מלהעניק להן נדונייה מכובדת מחשש שבבוא היום הנכסים יחולקו בין כל צאצאיו של חתנם, כולל ילדיו שאינם מבתם. לפיכך תקנו חז"ל כי אדם שירש את אשתו, בשעת מותו יקבלו בניה את כל הכתוב בכתובתה [ראה בגמרא לעיל, נב/א, מה טעם גם הכתובה ותוספת הכתובה כלולים בתקנה זו].

אולם, כדי שלא ייווצר מצב שאדם מת וכל נכסיו נגבים על ידי בניו שמשתי נשותיו כתשלום עבור הכתובות והנדוניות ולא יותר רכוש שתקויים בו ירושה רגילה, הגבילו חז"ל תקנה זו למקרה שנותר לפחות דינר כסף אחד שבו יחלקו היורשים כדין תורה.

זה דורות שלא נשמעה ירושה שחולקה לפי תקנת כתובת בנין דכרין. כבר לפני מאות רבות בשנים, בתקופת הגאונים בוטלה תקנה

מבחינה הלכתית, שכן מקובלנו כי אדם המתחייב לחבירו שיתן לו מתנה וכותב זאת בשטר, התחייבותו אינה חלה: "אם כתב בשטר אתננו לו, אף על פי שהעידו עליו העדים - לא זכה המקבל" (שולחן ערוך שם). אדם יכול להתחייב ממון כגון בכתיבת שטר "אני חייב/מתחייב לפלוני כך וכך"; אך התחייבות לתת בעתיד אינה תקפה, לפי שהמקבל לא זכה במאומה.

אמנם, יש פוסקים הסוברים כי ההתחייבות מועילה אם נעשתה בצירוף עם מעשה קניין מחייב [המתחייב קונה חפץ כל שהוא של המקבל, או של אדם אחר הנותנו עבור המקבל, ובכך יש 'קניין סודר' על התחייבותו. לפיכך בעת הסכם 'תנאים' כל צד קונה מטפחת השייכת לעדים המזכים אותו לצד השני], אך יש פוסקים הסוברים כי גם קניין אינו מועיל להתחייבות של אדם לתת מתנה בעתיד. לפיכך, מסביר הרמ"א, נהגו לעשות 'תנאים אחרונים' סמוך לחופה.

מדוע עורכים 'תנאים ראשונים'? בטרם נברר מדוע התנאים האחרונים טובים יותר מן הראשונים, מזדקרת מאליה שאלה סקרנית: אם יודעים ש'תנאים ראשונים' אינם תקפים, מדוע עורכים אותם? ובכן, הסמ"ע (שם, ס"ק ד) מסביר, כי הצדדים אינם חפצים להתחייב באמת בשלב זה אלא להצהיר על כוונותיהם, ורק לאחר שחלפה התקופה שבין סיכום השידוך לחתונה והחתן והכלה עומדים להנשא, הרי הם מתחייבים לפני החופה.

'תנאים אחרונים' בנוסח אחר: במה אכן עדיפים ה'תנאים אחרונים'? יש מבארים כי 'תנאים' אלה לא נכתבו בנוסח "מתחייב לתת" אלא "מתחייב", כלומר, כעת הצדדים אכן מתחייבים ממון זה לזה (סמ"ע שם). אולם, פוסקים אחרים נוקטים, כי גם אם נוסח ה'תנאים אחרונים' יהיה זהה לאלה הראשונים - הוא תקף. מדוע ולמה? לשם כך עלינו ללמוד שורות אחדות בגמרתנו.

בסוגייתנו מבואר, כי ההתחייבויות ההדדיות הנערכות בין צד החתן לבין צד הכלה תקפות גם בלא קניין: "כמה אתה נותן לבנך? כך וכך? כמה אתה נותן לבתך? כך וכך? עמדו וקדשו - הן הן הדברים הנקנים באמירה". טעם הדבר, לפי שבשעה גדולה זו, עת הצדדים שמחים ומאושרים על שזכו להשיא את צאצאיהם, הרי הם גומרים בדעתם ומתחייבים באותו תוקף כאילו היו עושים קניין. אין צורך בקניין. לפיכך, גם אם נכתב ב'תנאים אחרונים' "אתן" - הרי הם תקפים. גמירות הדעת המאושרת מחפה על כל חסרון וההתחייבויות חלות (ראה מהריט"ץ סימן ר"ג, שופריה דיעקב סימן י"ד, מקנה קו"א לשולחן ערוך סימן נ"א, ואוצר הפוסקים סימן נ"א ס"ק כ"ג, עצי ארזים סימן נ"א ס"ק י').

המתחייב לתת בעתיד חפץ, מורה שאינו מתכוון באמת: טיעון אחר לעריכת 'תנאים אחרונים' כותב בעל משיבת נפש (סימן ע, מובא באוצר הפוסקים שם ס"ק כ"ד). לדעתו ה'תנאים ראשונים' מועילים וחלים אף על פי שנאמרו בלשון "אתן", מפני שרק המתחייב לתת בעתיד **חפץ מסויים**, מורה בכך כי כוונתו אינה שלמה, כי מדוע אינו נותנו כעת? ברם, המתחייב לתת ממון, הן אינו מתכוון לממון מסויים דווקא והרי זו כהתחייבות ממון רגילה. ומכל מקום נהגו לעשות 'תנאים אחרונים' כדי... שאחד מהצדדים לא יטען שכבר מילא אחר התחייבותו. לפיכך סמוך לנישואין שבים ועורכים 'תנאים'.

דף קג/ב בטלה קדושה

כיצד נטמא רבי ישמעאל כהן גדול לרבן שמעון בן גמליאל?

"נטל ראשו ונתן על ארכובותיו מנורה הטהורה / שם עיניו על עיניו ופיו על פיו באהבה גמורה / ענה ואמר פה המתגבר בתורה".

תיאור מרטיט זה על אודות רבי ישמעאל בן אלישע המתאבל על רבן שמעון בן גמליאל, המופיע בקינת "ארזי הלבנון" הנאמרת בתשעה באב, מופיע בקצרה גם בסליחה "אלה אזכרה" הנאמרת במוסף של יום הכיפורים: "מיד נטל החרב וחתך את ראשו, נטלו רבי ישמעאל בן אלישע והניחו בחיקו והיה בוכה וצועק פה קדוש...", מקור כל זאת במדרש "אלה אזכרה".

שרירה וקיימת. לדעתו הצטרפו גאונים וראשונים נוספים, אולם מחלוקת זו היא תיאורטית בלבד, כי בפועל, מעיד רב האי גאון לא בא אדם ותבע כתובה זו מימיו... (ריב"ש שם). אף מאוחר יותר, בדורו של הריב"ש, לא אירע שגבו כתובה זו (ראה ריב"ש שם בדברי השואל). עם זאת, לדעת רוב הראשונים יש לגבות את הכתובה, והרא"ש שאף דעתו כמותם, מעיד כי בהיותו באשכנז, בטרם היגר לספרד, ראה גם ראה כי נוהגים בגביית כתובה זו (שו"ת הרא"ש כלל ל"ו סימן ו').

כמובן מהדברים בטלה תקנה זו בעיקר בספרד, ויש משערים שדבר זה נבע "מתקנות טוליטולא" שפשטו במדינה, לפיהן עוד בחיי הבעל נותן הוא לבני אלמנתו, דהיינו בני אשתו שמתה, את מחצית כתובתה. וכך כותב אחריו רבי יהודה בן הרא"ש: "ואני מסופק אם נוהגת כתובת בנין דכרין לפי תקנות טוליטולא, ולא שמעתי לעולם מי שתבעה" (שו"ת זכרון יהודה סי' א').

עם זאת גם באשכנז בטלה התקנה במהלך השנים, ואין בספרי השו"ת של גדולי אשכנז כמעט שום משא ומתן בענייני כתובה זו הלכה למעשה. בפולין, שם מצאו מנוח גולי אשכנז, מאות שנים לאחר מכן מספר הרמ"א, כי מימיו לא ראה ולא שמע שגובים כתובה זו (דרכי משה סימן קי"א אות ה'), והוא פוסק להלכה שאין לגבות כתובת בנין דכרין (שו"ע סי' קיא סעיף ט"ז).

קיימת דעה הטוענת כי אכן מעולם לא ביטלו את תקנת כתובת בנין דכרין, אך נשים נא לב מה היה עיקרה של תקנה זו: שבניה ירשו את כתובתה. מעיקר הדין כתובה ניתן לגבות מקרקעות המנוח בלבד ולא ממטלטלין. במשך השנים תקנו הגאונים שכתובה תגבה גם ממטלטלין, ותקנה זו שבה ובוטלה לגבי תקנת בנין דכרין שלא יגבוה אלא מקרקעות. לא ביטלו, איפוא, את תקנת חז"ל (רא"ש וריב"ש שם).

זו במחוזות מסויימים. רב מתתיה גאון מצוטט כאומר: "שאינ דנין כתובת בנין דכרין בזמן הזה" (רא"ש פרק ד' סימן כ"ד). אף רב נטרונאי גאון כתב כן (מובא בריב"ש סי' ק"ו. ויש אומרים שיש לגרוס גם ברא"ש רב נטרונאי במקום רב מתתיה, שכן ברי"צ גאות מובא שרב מתתיה היה מן החולקים על כך), ורב חנינא ברבי יהודה, שהיה גאון ישיבת פומבדיתא משנת ד'תרצ"ח ואילך, והיה גם אביו של רב שרירא גאון ורבו של אחרון הגאונים והגדול שבהם - רב האי גאון, מעיד, כי "כמה שנים בטלה כתובת בנין דכרין מיישיבתנו" (רא"ש שם). אף רב שמואל בן חפני, שהיה חמיו של רב האי גאון, מעיד ש"הרבה חכמים נהגו כן לבטל כתובת בנין דכרין בזמן הזה" (שם הרא"ש), ועיין במגיה לריב"ש מהדורת מכון ירושלים).

מדוע באמת בוטלה התקנה?

שני טעמים ניתנו לדבר: כאמור אין לנהוג בתקנה זו אלא אם כן יש 'מותר דינר' שבו מתקיימת ירושה של תורה. קשה מאד לוודא שאכן לאחר שיטלו היתומים את כתובת אמהותיהם, עדיין ישאר מותר דינר. דבר זה צריך "שומת בית דין וחקירות זקנים" דבר שאינו מן הקלות בזמננו שאיננו בקיאים בשומא כל כך (ראה ברא"ש וריב"ש שם), ולפיכך בטלה התקנה.

היום נותנים לבנות, לא לבנים...: טעם נוסף: חז"ל תקנו כתובת בנין דכרין "כדי שיקפוץ אדם ויכתוב לבתו כבנו" [כאשר הוא כותב לבנו הוא סמוך ובטוח שנכסים אלה ישארו אצל יוצאי חלציו; לא כן כאשר הוא כותב לבתו, יתכן שיירשם בעלה ויורשם לבניו מאשה אחרת]. כיום, בטל הטעם כיוון שנוהגים הכל לתת לבנות ולא לבנים... כיום, כותב רב חנניה גאון, יש צורך לתקן תקנה הפוכה, לתת לבנים כבנות, או לחילופין שלא לתת לבנות יותר מדי! משבטל הטעם בטלה התקנה ושוב אין גובים כתובת בנין דכרין (עיין במדכי סוף פרק ד' וברא"ש שם, ובקרב"ן אות ש').

כנגד דברים אלה יצא חוצץ נכדו של רב חנניה, רב האי גאון; לדעתו אין אפשרות לבטל תקנת חכמים, אף שבטל טעמה, וכתובת בנין דכרין

חוויה רוחנית מרגשת

ספרון חודשי ללימוד יומי קצר בכל יום משנה אחת הלכה אחת וקטע מהגמרא

לחודש התנסות חינם! חייג עכשיו: 1-700-500-151

או שלח מייל לדוא"ל veten@meorot.co.il

